

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Πρόλογος της ελληνικής έκδοσης	15
Πρόλογος	23
Βιογραφικά συγγραφέων	35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 Κατανοώντας τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία	39
Τι είναι η Διαπολιτισμική Ψυχολογία;	42
Ορισμοί βασικών εννοιών	44
Πολιτισμός	44
Κοινωνία, φυλή και εθνικότητα	44
Τέσσερα είδη γνώσης στη Διαπολιτισμική Ψυχολογία	51
Πολιτισμός και παράδοση	56
Εμπειρική εξέταση του πολιτισμού	58
Συλλογικότητα και ατομικισμός: Περαιτέρω έρευνα	62
Πολιτισμικά σύνδρομα	65
Η προσέγγιση των φυσικών επιστημών	67
Η προσέγγιση των κοινωνικών επιστημών	71
Η προσέγγιση των ανθρωπιστικών επιστημών	73
Η οικοπολιτισμική προσέγγιση	74
Η προσέγγιση των πολιτισμικών υβριδίων	77
Η συνθετική προσέγγιση: Σύνοψη	78
Γηγενείς ψυχολογίες	82
Εθνοκεντρισμός	82
Πολυπολιτισμικότητα	83
Σύντομη ιστορική αναδρομή	84
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 Η Κριτική Σκέψη στη Διαπολιτισμική Ψυχολογία	93
Η αξιολογική μεροληψία της γλώσσας: Περιγράφω σημαίνει ορίζω	95
Διχότομες μεταβλητές και συνεχείς μεταβλητές: Μαύρο-άσπρο ή αποχρώσεις του γκρι;	102
Το παράδοξο της ομοιότητας-ιδιοτυπίας: Όλα τα φαινόμενα είναι όμοια και συγχρόνως διαφορετικά	105
Το φαινόμενο Barnum: Ενιαίες περιγραφές που (δεν) ταιριάζουν σε όλους	111
Η μεροληψία της αφομοίωσης: Βλέποντας τον κόσμο μέσα από έγχρωμα γυαλιά	114
Η μεροληψία της αντιπροσωπευτικότητας: Όταν η κατηγοριοποίηση δεν είναι κατάλληλη	119
Η μεροληψία της μνημονικής διαθεσιμότητας: Η δύναμη πειθούς των εντυπωσιακών γεγονότων	124

Το θεμελιώδες σφάλμα απόδοσης: Υποτιμώντας τον ρόλο των εξωτερικών παραγόντων	130
Η αυτοεκπληρούμενη προφητεία: Όταν οι προσδοκίες διαμορφώνουν την πραγματικότητα	136
Η συνάφεια δεν είναι απόδειξη αιτιότητας: Συγχέοντας το «Τι» με το «Γιατί»	139
Αμφίδρομη αιτιότητα και πολλαπλή αιτιότητα: Κυκλικές και σύνθετες διαδρομές	145
Αμφίδρομη αιτιότητα	145
Πολλαπλή αιτιότητα	148
Φυσιοκρατική πλάνη: Η θολή διαχωριστική γραμμή μεταξύ του «είναι» και του «θα έπρεπε»	151
Το φαινόμενο της εμμονικής πεποίθησης: «Μη με σκοτίζετε με τα γεγονότα!»	157
Συμπεράσματα: «Όποιος μετασυλλογάται συλλογάται καλά»	163

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 Μεθοδολογία της Διαπολιτισμικής Έρευνας	171
Στόχοι της διαπολιτισμικής έρευνας	173
Η ποσοτική έρευνα στη Διαπολιτισμική Ψυχολογία	174
Κλίμακες μέτρησης	176
Αναζητώντας συσχετίσεις και διαφορές	177
Η ποιοτική προσέγγιση στη Διαπολιτισμική Ψυχολογία	179
Βασικά βήματα για τον σχεδιασμό μιας διαπολιτισμικής μελέτης	181
Επιλογή του δείγματος	184
Η μέθοδος της παρατήρησης	187
Έρευνες με ερωτηματολόγια	189
Πειραματικές μελέτες	193
Ανάλυση περιεχομένου	194
Ομάδες εστίασης	196
Μετα-ανάλυση: Ερευνώντας τις έρευνες	197
Ένα κρυμμένο εμπόδιο στη διαπολιτισμική έρευνα:	
Μετάφραση των ψυχομετρικών μέσων	199
Συγκρίνοντας δύο φαινόμενα: Ορισμένες σημαντικές αρχές	202
Ομοιότητες και διαφορές: Εφαρμογές της κριτικής θεώρησης	205
Πολιτισμικές διχοτομήσεις	208
Υπάρχουν λιγότερες διαφορές από όσες νομίζουμε	208
Υπάρχουν περισσότερες διαφορές από όσες αναμένουμε	209
Αποφεύγοντας την αυθαιρεσία της γενίκευσης	210
Μάθετε περισσότερα για τους πολιτισμούς που εξετάζετε	213

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 Νόηση: Αισθήσεις, Αντίληψη και Καταστάσεις της Συνείδησης	225
Αισθήσεις και αντίληψη: Βασικές αρχές	227
Πώς ο πολιτισμός επηρεάζει την αντίληψή μας	229

Πώς αντιλαμβανόμαστε τις εικόνες	233
Αντίληψη του βάθους	237
Οπτικές πλάνες	237
Πολιτισμικά μοτίβα στη ζωγραφική και στο σχέδιο	240
Αντίληψη των χρωμάτων	241
Άλλες αισθήσεις	246
Ακοή	246
Γεύση	247
Όσφρηση	248
Αφή και πόνος	248
Αντίληψη του χρόνου	251
Αισθητική αντίληψη	255
Αντίληψη της μουσικής	258
Συνείδηση και πολιτισμός	260
Ύπνος και η πολιτισμική σημασία των ονείρων	263
Τροποποιημένες καταστάσεις της συνείδησης	270
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 Νοημοσύνη	283
Ορίζοντας τη νοημοσύνη	284
Διαπολιτισμικές διαφορές στη βαθμολογία των τεστ νοημοσύνης	290
Διαφορές φύλου στη βαθμολογία των τεστ νοημοσύνης	293
Ερμηνεύοντας τις διομαδικές διαφορές στη βαθμολογία των τεστ:	
Νοημοσύνη και ευφυής συμπεριφορά	294
Συμβάλλουν οι βιολογικοί παράγοντες στη νοημοσύνη;	296
Όταν τα τεστ δεν είναι ισοδύναμα: Πολιτισμική μεροληψία	299
Λίγα λόγια για τον «πολιτισμικό αλφαριθμητισμό»	301
Περιβάλλον και νοημοσύνη	303
Κοινωνικοοικονομικοί παράγοντες	306
Ο ρόλος της οικογένειας	308
«Φυσική επιλογή» και νοητική επίδοση	310
Πολιτισμικές αξίες της νόησης	312
Γενικές γνωστικές λειτουργίες: Τι είναι η «λανθάνουσα» νοημοσύνη;	319
Ταξινόμηση	320
Κατηγοριοποίηση	320
Μνήμη	321
Τυπικοί και μαθηματικοί συλλογισμοί	322
Δημιουργικότητα	324
Γνωστικές δεξιότητες, σχολική επίδοση και εκπαιδευτικά συστήματα	326
Πολιτισμός, τεστ και κίνητρα	328
Δείκτης νοημοσύνης, πολιτισμός και κοινωνική δικαιοσύνη	331
Καταλήγοντας: Ηθικές αξίες	335

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 Συναισθήματα	345
Όταν γελάμε, είμαστε ευτυχισμένοι: Οικουμενικά στοιχεία της συναισθηματικής εμπειρίας	349
Δεν μπορείτε να εξηγήσετε τον πόνο αν δεν έχετε πονέσει: διαφορές στη συναισθηματική εμπειρία	353
Συναισθήματα: Πολιτισμικά συγκεκριμένα ή οικουμενικά;	359
Νευροφυσιολογική διέγερση	360
Η σημασία των πρωθύστερων γεγονότων	362
Το συναίσθημα ως αξιολόγηση	367
Πολιτισμικοί κανόνες και ο ρόλος των προσδοκιών	370
Αξιολόγηση της συναισθηματικής εμπειρίας	372
Έκφραση των συναισθημάτων	375
Συναισθήματα και τάσεις συμπεριφοράς	381
Συναισθήματα και γνωστικές διεργασίες	382
Όταν τα συναισθήματα σηματοδοτούν προκλήσεις: Διαπολιτισμικές μελέτες για το στρες και το άγχος	383
Όταν τα συναισθήματα πληγώνουν: Διαπολιτισμικές μελέτες για τον θυμό	385
Διαμορφώνοντας θετικά συναισθήματα: Διαπολιτισμικές μελέτες για την ευτυχία	387
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 Κίνητρα και Συμπεριφορά	397
Μια ματιά στη βιολογική εξέλιξη	400
Κοινωνικές επιστήμες: Προτεραιότητα στον ρόλο της κοινωνίας	401
Ενόρμηση και διέγερση: Δύο οικουμενικοί μηχανισμοί των κινήτρων	402
Η δύναμη του ασυνείδητου: Ψυχανάλυση	404
Ανθρωπιστικές θεωρίες	406
Μάθηση και κίνητρα	411
Το αίσθημα της πείνας και οι διατροφικές προτιμήσεις	412
Όταν το φαγητό γίνεται πρόβλημα: Διατροφικές διαταραχές	414
Ατομική επιτυχία και κοινωνική αρμονία: Κίνητρα επίτευξης	415
Επιθετικά κίνητρα και βία	423
Πολιτισμός και σεξουαλικότητα	432
Φύλο και σεξουαλικότητα: Μερικές διαπολιτισμικές ομοιότητες	440
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 Ανθρώπινη Ανάπτυξη και Κοινωνικοποίηση	447
Ανάπτυξη και κοινωνικοποίηση	449
Ποιότητα ζωής και ανάπτυξη του παιδιού	450
Κανόνες, έθιμα και παιδική φροντίδα	451
Αξίες και προσδοκίες των γονέων	455
Τα στάδια ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης κατά τον Erikson	459
Τα στάδια γνωστικής ανάπτυξης κατά τον Piaget	463

Τα στάδια ηθικής ανάπτυξης κατά τον Kohlberg	465
Αναπτυξιακά στάδια	468
Η ζωή πριν τον τοκετό: Προγεννητική περίοδος	470
Τα πρώτα βήματα: Βρεφική ηλικία	473
Ανακαλύπτοντας τον κόσμο: Παιδική ηλικία	479
Πρόβα τζενεράλε: Εφηβεία	483
Ενηλικίωση	488
Ωριμη ηλικία	493

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9 Ψυχικές Διαταραχές	503
Διαγνωστικά συστήματα	504
Δύο προσεγγίσεις για τον πολιτισμό και την ψυχοπαθολογία	505
Κεντρικά και περιφερικά συμπτώματα ή η επίλυση της διαμάχης μεταξύ οικουμενιστών και σχετικιστών	510
Πολιτισμικά σύνδρομα	512
Αγχώδεις διαταραχές	519
Καταθλιπτικές διαταραχές	521
Σχιζοφρένεια	527
Πολιτισμός και αυτοκτονία	531
Διαταραχές προσωπικότητας	536
Σχετίζεται η κατάχρηση ουσιών με το πολιτισμικό πλαίσιο;	545
Ψυχοδιαγνωστική μεροληψία	549
Ψυχοθεραπεία	551
Πολιτισμική συμμετρία;	557

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10 Κοινωνική Αντίληψη, Κοινωνική Νόηση και Κοινωνική Αλληλεπίδραση	567
Στάσεις και αξίες	571
Δυτικές και μη δυτικές αξίες	575
Επιδιώκοντας την ισορροπία: Η θεωρία της γνωστικής συνέπειας	578
Αποφεύγοντας την ασυνέπεια: Γνωστική ασυμφωνία	580
Ψυχολογικός δογματισμός	581
Κοινωνική απόδοση	582
Κοινωνικές αποδόσεις της επιτυχίας και της αποτυχίας	584
Αίσθηση του καθήκοντος και αντίληψη της δικαιοσύνης σε πολιτισμούς ατομικισμού και συλλογικότητας	585
Στερεότυπα και η δύναμη της γενίκευσης	588
Η κοινωνική αλληλεπίδραση σε οικουμενική προοπτική	594
Άμεσες κοινωνικές επαφές και η γλώσσα του σώματος	601
Συμμόρφωση	605
Είναι η συμμόρφωση οικουμενικό φαινόμενο;	606

Ακολουθώντας εντολές: Υπακοή	613
Κοινωνική επιρροή	616
Ομαδοσκέψη και ομαδική πόλωση	618
Είναι η κοινωνική οκνηρία οικουμενικό φαινόμενο;	620

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11 Προσωπικότητα και Εαυτός

Τι είναι η προσωπικότητα;	629
Έδρα ελέγχου	630
Η αυτοτελής προσωπικότητα	636
Το στερεότυπο του εθνικού χαρακτήρα	640
Εαυτός	646
Κατηγορίες σχετικά με τον εαυτό και το φύλο	651
Είναι το φύλο διχότομη ή συνεχής μεταβλητή;	651
Παραδοσιακές πολιτισμικές απόψεις για το βιολογικό φύλο	653
Σύγχρονες απόψεις για το βιολογικό φύλο	655
Το φύλο ως κοινωνική κατασκευή	656
Έμφυλοι ρόλοι	658
Παραδοσιακές απόψεις για το κοινωνικό φύλο	660
Σύγχρονες απόψεις για το κοινωνικό φύλο	661
Σεξουαλικός προσανατολισμός: Σύγχρονες αντιλήψεις	664
Θρησκευτική ταυτότητα	667
Πολιτισμικές αντιλήψεις για το σώμα	668

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12 Εφαρμοσμένη Διαπολιτισμική Ψυχολογία: Στιγμιότυπα

Υγεία	680
Πνευματικότητα, επιστήμη και υγεία	687
Ολιστικές θεραπείες	692
Επαγγελματικές αποφάσεις	693
Μετανάστευση και επιπολιτισμοποίηση	699
Ανθρώπινα δικαιώματα	707
Εκπαίδευση	713
Νομικά ζητήματα	715
Εξουσία και πολιτικές ελέγχου	718
Αντί συμπεράσματος	723

Βιβλιογραφία

Ευρετήριο

763

Πρόλογος της ελληνικής έκδοσης

Βασίλης Παυλόπουλος

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Εξερευνώντας την «αόρατη» σχέση της ανθρώπινης συμπεριφοράς με τον πολιτισμό

“Και τώρα τι θα γένουμε χωρίς βαρβάρους.
Οι άνθρωποι αυτοί ήσαν μια κάποια λύσις.”

Κωνσταντίνος Καβάφης (1863-1933) - Έλληνας ποιητής

Γιατί ένα εγχειρίδιο Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας; Μήπως αυτός δεν είναι ο ψυχολογικός κλάδος που έχει ανακηρύξει ότι αποσκοπεί, μεταξύ άλλων, στην αυτοκατάργησή του; Η αλήθεια είναι ότι οι συγγραφείς ενός από τα πρώτα –σήμερα κλασικό– εγχειρίδια Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας (Segall, Dasen, Berry, & Poortinga, 1993) δήλωναν ρητώς ότι, ιδανικά, δεν θα υπήρχε ανάγκη για έναν ξεχωριστό κλάδο με το συγκεκριμένο αντικείμενο αν όλες οι ψυχολογικές μελέτες λάμβαναν υπόψη εγγενώς τη διαπολιτισμική διάσταση. Μάλιστα, παρομοίαζαν τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία με ένα πρόγραμμα οικονομικής στήριξης (πολλά χρόνια πριν την παγκόσμια και την ελληνική ύφεση!), η επιτυχία του οποίου επισφραγίζεται όταν η παρουσία του είναι πλέον περιττή. Εξάλλου, η Διαπολιτισμική Ψυχολογία δεν ήρθε να προστεθεί ως ένας επιπλέον κλάδος δίπλα στα βασικά γνωστικά πεδία της Ψυχολογίας, όπως π.χ. η Αναπτυξιακή Ψυχολογία, η Κλινική Ψυχολογία, η Κοινωνική Ψυχολογία ή η Γνωστική Ψυχολογία. Αντικείμενό της είναι η μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς σε παγκόσμιο οικολογικό πολιτισμικό πλαίσιο, πώς δηλαδή επηρεάζεται από αυτό και πώς το επηρεάζει (Triandis, 1980). Ενδιαφέρεται για τα οικουμενικά στοιχεία και για το εύρος της διακύμανσης των ψυχολογικών ιδιοτήτων και ελέγχει τα όρια γενίκευσης των ψυχολογικών θεωριών. Παράλληλα, επεξεργάζεται

τα κατάλληλα μεθοδολογικά εργαλεία για την έγκυρη προσθήκη του πολιτισμού ως ενός επιπλέον επιπέδου ανάλυσης, πέραν του ψυχολογικού, στη μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς και των ατομικών διαφορών.

Η διαπίστωση ότι η Ψυχολογία καθυστέρησε να ανακαλύψει τον πολιτισμό αποτελεί πλέον σχεδόν κοινοτοπία. Ενδεικτικά, μια απλή καταμέτρηση των βιβλιογραφικών παραπομπών σε βασικά διδακτικά εγχειρίδια Κοινωνικής Ψυχολογίας από τους Smith και Bond (2011) κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι μελέτες που πραγματοποιήθηκαν εκτός Βόρειας Αμερικής, Δυτικής Ευρώπης και Αυστραλίας δεν ξεπερνούσαν το 2%-3% της συνολικής βιβλιογραφίας. Αυτό, παρά την ηχηρή προειδοποίηση του Henri Tajfel (1972), πριν από τέσσερις και πλέον δεκαετίες, ότι οι ψυχολογικές θεωρίες και έρευνες συχνά αποτελούν «πειράματα στο κενό» εφόσον αγνοούν τη συμβολή του κοινωνικοπολιτισμικού πλαισίου στη νοηματοδότηση της συμπεριφοράς.

Πού οφείλεται αυτή η χαρακτηριστική καθυστέρηση; Δεν θα ήταν υπερβολή να ισχυριστούμε ότι η ακαδημαϊκή Ψυχολογία, ως επιστημολογικό πρότυπο, είναι προϊόν του δυτικού κόσμου. Μόνο στις ΗΠΑ, που αποτελούν το 5% περίπου του παγκόσμιου πληθυσμού, ζει και εργάζεται το 60% των επαγγελματιών ψυχολόγων! Επιπλέον, πολλοί από τους ψυχολόγους στις χώρες που η Çiğdem Kağıtçıbaşı (2005) εύστοχα αποκάλεσε «ο κόσμος της πλειοψηφίας» έχουν λάβει την εκπαίδευσή τους σε δυτικά πανεπιστήμια ή κατά τα δυτικά πρότυπα. Το ίδιο το αντικείμενο μελέτης της ψυχολογίας, που είναι η μελέτη των ατομικών διαφορών, αποθάρρυνε αρχικά τους ερευνητές από το να ενσωματώσουν ευρύτερα επίπεδα ανάλυσης, όπως το κοινωνικοπολιτισμικό, στις έρευνές τους. Έτσι ο πολιτισμός αποτέλεσε προνομιακό πεδίο μελέτης άλλων κοινωνικών επιστημών, όπως η Κοινωνική Ανθρωπολογία και η Κοινωνιολογία. Ιστορικά, η ακαδημαϊκή Ψυχολογία έδωσε έμφαση στην πειραματική μεθοδολογία και στις εσωτερικές δυνάμεις που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς. Δεν είναι τυχαίο ότι ως συμβατικό ορόσημο που σηματοδοτεί την έναρξη της επιστημονικής Ψυχολογίας λογίζεται η ίδρυση του εργαστηρίου πειραματικής ψυχολογίας από τον Wilhelm Wundt στο Πανεπιστήμιο της Λειψίας το 1879. Είναι λιγότερο γνωστό το (δεκάτομο!) έργο του Wundt πάνω σε αυτό που θα ονομάζαμε σήμερα «εθνοψυχολογία». Αυτό βέβαια δεν είναι τυχαίο, καθώς το συγκεκριμένο έργο υιοθετούσε μια –δημοφιλή στην εποχή του, πλην εντελώς παρωχημένη– γραμμική

θεώρηση για την εξέλιξη του πολιτισμού και τα επιχειρήματά του ήταν συχνά ασαφή και υπεραπλουστευτικά.

Πάντως, έννοιες όπως «περιβάλλον» και «πολιτισμός» αποδείχθηκε δύσκολο να προσδιοριστούν λειτουργικά και να ενσωματωθούν στα ερευνητικά σχέδια των ψυχολόγων. Ακόμα και σήμερα δεν υπάρχει γενική συμφωνία όσον αφορά τους ορισμούς αυτών των βασικών εννοιών. Με μια δόση υπερβολής, θα λέγαμε ότι οι ορισμοί για τον πολιτισμό είναι σχεδόν όσοι και οι διαπολιτισμικοί ψυχολόγοι που τον μελετούν! Τελικά, ένας από τους πιο σημαντικούς λόγους για τους οποίους η ψυχολογία καθυστέρησε να «ανακαλύψει» τον πολιτισμό ίσως έχει να κάνει με την ίδια τη φύση της έννοιας: ο πολιτισμός προϋπάρχει του ατόμου· είναι διάχυτος, διάφανος και αόρατος – άρα εκλαμβάνεται ως κάτι το δεδομένο. Όπως ο αέρας που αναπνέουμε, ο πολιτισμός λειτουργεί ανεπαίσθητα και γίνεται συνήθως αντιληπτός μόνο όταν αποτελεί «πρόβλημα» – για παράδειγμα, όταν άτομα από διαφορετικές πολιτισμικές ομάδες έχουν μια αποτυχημένη επικοινωνιακή συναλλαγή επειδή δεν μπορούν να αποκωδικοποιήσουν εύστοχα τις πολιτισμικές συνιστώσες της συμπεριφοράς, είτε πρόκειται για έναν απλό χαιρετισμό είτε για μια σύνθετη διαδικασία διακρατικής διαπραγμάτευσης.

Η τρέχουσα πραγματικότητα αναφορικά με τη σχέση του πολιτισμού με την ψυχολογία έχει βέβαια αλλάξει. Τους σταθμούς στην πορεία της σχέσης αυτής θα τους βρουν οι αναγνώστες στις σελίδες (και) του παρόντος τόμου: η κυκλοφορία του περιοδικού *Journal of Cross-Cultural Psychology* το 1970· η ίδρυση της International Association for Cross Cultural Psychology το 1972· η έκδοση του (εξάτομου) *Handbook of Cross-Cultural Psychology*, σε επιμέλεια του (ελληνικής καταγωγής) Harry Triandis, το 1980, για να απαριθμήσουμε μόνο μερικούς. Πλέον, κάθε εγχειρίδιο οποιουδήποτε βασικού ψυχολογικού κλάδου που σέβεται τον εαυτό του θεωρεί επιβεβλημένο να συμπεριλάβει αναφορές, συχνά ακόμα και ολόκληρο κεφάλαιο, στον πολιτισμό. Αυτό δεν σημαίνει ότι ωρίμασαν οι συνθήκες για την κατάργηση της Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας ως αυτόνομου κλάδου – το αντίθετο: μια απλή καταγραφή των ερευνών που χρησιμοποιούν τους όρους «πολιτισμός», «πολιτισμικός» ή «διαπολιτισμικός» σε μια βιβλιογραφική βάση όπως το PsychINFO καταδεικνύει την αύξηση του αριθμού των σχετικών δημοσιεύσεων σχεδόν με γεωμετρική πρόοδο ανά δεκαετία, από το 1940 μέχρι σήμερα. Αν ένα επιστημονικό πεδίο

χαρακτηρίζεται από δύο βασικούς πυλώνες, τον επιστημολογικό και τον μεθοδολογικό, η Διαπολιτισμική Ψυχολογία έχει να επιδείξει συσσωρευμένο πλούτο εμπειρικών δεδομένων και στους δύο τομείς, ο οποίος δεν είναι εφικτό να ενσωματωθεί σε καθένα από τα βασικά πεδία της παραδοσιακής Ψυχολογίας ξεχωριστά. Αν και δεν έχει ακόμα διατυπωθεί μια ψυχολογική θεωρία για τη σχέση του πολιτισμού με τη συμπεριφορά που να συγκεντρώνει την καθολική αποδοχή των ερευνητών (ποιος κλάδος της Ψυχολογίας ή άλλων Κοινωνικών Επιστημών διαθέτει άλλωστε κάτι τέτοιο;), αν και τα μεθοδολογικά ζητήματα προς επίλυση αποτελούν διαρκή πρόκληση και οι –ενίοτε σκληρές– κριτικές δεν λείπουν, είναι ακριβώς αυτή η δυναμική που χαρακτηρίζει τη ζωντάνια και προδιαγράφει τη μελλοντική εξέλιξη ενός επιστημονικού πεδίου. Μια τέτοια κριτική προσέγγιση επιχειρεί το παρόν εγχειρίδιο, η οποία ενισχύει τη θεωρητική συμβολή και τον χρηστικό χαρακτήρα του.

Γιατί όμως ένα μεταφρασμένο σύγγραμμα για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία; Μήπως πρόκειται για μια «ιμπεριαλιστική» («ητική», θα τη χαρακτήριζε ένας διαπολιτισμικός ψυχολόγος) απόπειρα επιβολής της ιδεολογίας, των αξιών, των επιστημολογικών προτύπων και των μεθόδων μιας ισχυρής δυτικής κουλτούρας πάνω σε μία άλλη, μικρότερου μεγέθους και οικονομικά πιο ευάλωτη πολιτισμική ομάδα; Τέτοιες προειδοποιητικές κρίσεις δεν απουσιάζουν από τη διεθνή ή την ελληνόφωνη βιβλιογραφία (βλ. π.χ. Αντωνίου, 2001) – και όχι άδικα... Θα μπορούσε κανείς να εξαντλήσει την επιχειρηματολογία του σε «εύκολους» πρακτικούς περιορισμούς, όπως η μικρή τοπική αγορά του ελληνόγλωσσου βιβλίου απέναντι στην τεράστια δεξαμενή του διεθνούς, παγκοσμιοποιημένου αναγνωστικού τοπίου· ή τα ανταγωνιστικά κριτήρια ακαδημαϊκής εξέλιξης, τα οποία ωθούν τους μη αγγλόφωνους συγγραφείς στην υιοθέτηση μιας διεθνούς γλώσσας (όπως τα αγγλικά), ώστε να αυξήσουν τον αριθμό των ετεροαναφορών τους. Ανεξάρτητα από τους παραπάνω λόγους, είναι γεγονός ότι κάθε απόπειρα μεταφοράς στην ελληνική πραγματικότητα ενός ξενόγλωσσου εγχειριδίου ενέχει τον αναπόφευκτο κίνδυνο να αγνοήσει την ελληνική ερευνητική παραγωγή ή ακόμα και να πραγματεύεται θεωρίες των οποίων η εγκυρότητα δεν έχει ελεγχθεί στη χώρα μας.

Ωστόσο, αυτό που για οποιονδήποτε άλλο κλάδο συνιστά δυνάμει περιορισμό, για τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία αποτελεί πλεονέκτημα,

καθώς το ίδιο το αντικείμενό της αφορά τη διευρυμένη προοπτική του πολιτισμού και την αποφυγή φαινομένων όπως η πολιτισμική μεροληψία και ο εθνοκεντρισμός. Οι συγγραφείς έχουν συγκεντρώσει εξαρχής και παρουσιάζουν το υλικό τους στοχεύοντας σε διαφορετικές γεωγραφικές, γλωσσικές και πολιτισμικές περιοχές και χώρες. Έτσι, διαβάζοντας το βιβλίο οι ελληνόφωνοι αναγνώστες θα προβληματιστούν σχετικά με τα όρια γενίκευσης των ψυχολογικών θεωριών και θα εκτεθούν στα ευρήματα διαπολιτισμικών συγκριτικών ερευνών και στις εφαρμογές τους, αρκετές από τις οποίες περιλαμβάνουν ελληνικά δείγματα. Επιπλέον, καταβλήθηκε συστηματική προσπάθεια για πολιτισμική προσαρμογή –και όχι απλή μετάφραση– των περιεχομένων του τόμου: μεταξύ άλλων, έχουν ενσωματωθεί ασκήσεις, πλαίσια κριτικής σκέψης, πλαίσια διαπολιτισμικής ευαισθησίας, μελέτες περίπτωσης και παραθέματα που αφορούν τη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα· έχουν συμπληρωθεί εμπειρικά δεδομένα, στατιστικά στοιχεία, βιβλιογραφικές αναφορές και διαδικτυακοί σύνδεσμοι συναφείς με την ελληνική κοινωνία· έχουν γίνει τροποποιήσεις ή προσθήκες στις υπάρχουσες βινιέτες, όπου αυτό κρίθηκε απαραίτητο· επίσης, έχει δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στη γλωσσική απόδοση των βασικών εννοιών, λαμβάνοντας υπόψη την καθιερωμένη χρήση τους στην ελληνόφωνη βιβλιογραφία, για να μη συμβάλει ο τόμος αυτός στη μεταφραστική Βαβέλ που ενίοτε χαρακτηρίζει την ελληνική επιστημονική ορολογία – ελπίζουμε ότι το ενσωματωμένο Γλωσσάρι θα λειτουργήσει θετικά προς αυτή την κατεύθυνση.

Η Διαπολιτισμική Ψυχολογία απέχει πλέον από το να θεωρείται «νέο» αντικείμενο στην ελληνική βιβλιογραφία. Ούτε καν αυτός ο τόμος συνιστά την πρώτη απόπειρα παρουσίασης στο αναγνωστικό κοινό της χώρας ενός επιστημονικού εγχειριδίου πάνω στο συγκεκριμένο πεδίο. Είχε προηγηθεί η μετάφραση στα ελληνικά του τόμου των Segall et al., το 1993, σε επιμέλεια του Δημήτρη Γεώργα, ο οποίος εισήγαγε ουσιαστικά τη Διαπολιτισμική Ψυχολογία στην ελληνική ακαδημαϊκή κοινότητα (εκδ. Ελληνικά Γράμματα). Το σύγγραμμα αυτό δεν κυκλοφορεί πλέον. Ωστόσο, η παρακαταθήκη του καθηγητή Γεώργα είναι σημαντική όσο και πολυσύνθετη: διετέλεσε πρόεδρος της International Association for Cross-Cultural Psychology, βραβεύτηκε από την American Psychological Association για τη διαπολιτισμική έρευνα που διεξήγαγε (βλ. Georgas, Berry, Van de Vijver, Kağitçibaşı, & Poortinga, 2006) και, κυρίως, ενέπνευσε μια γενιά Ελλήνων

ερευνητών να δραστηριοποιηθούν και να αναπτύξουν διεθνή παρουσία στον συγκεκριμένο χώρο. Σήμερα η Διαπολιτισμική Ψυχολογία διδάσκεται ως πανεπιστημιακό μάθημα σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο στα ελληνικά ΑΕΙ, προωθείται ερευνητικά μέσω του Κέντρου Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και άλλων ερευνητικών δομών, συγκροτεί αυτόνομο κλάδο στους κόλπους της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας, ενώ η χώρα μας έχει ήδη φιλοξενήσει ένα διεθνές συνέδριο της International Association for Cross-Cultural Psychology στις Σπέτσες το 2006 (βλ. Gari & Mylonas, 2009). Σε αυτό το ακαδημαϊκό και επιστημολογικό περιβάλλον στη χώρα μας εγγράφεται η δημοσίευση του παρόντος τόμου.

Ποιους όμως αφορούν όλα αυτά; Είναι η Διαπολιτισμική Ψυχολογία –και, κατ' επέκταση, αυτό το σύγγραμμα– αντικείμενο ενδιαφέροντος λίγων εξειδικευμένων ερευνητών και των φοιτητών τους; Η αντίληψη ότι η διαπολιτισμική έρευνα δεν έχει κάτι να προσφέρει σε εκείνους που γεννήθηκαν, κοινωνικοποιήθηκαν και ζουν μόνιμα σε μία, στην ίδια χώρα ή περιοχή είναι εντελώς λανθασμένη. Όπως θα καταλάβουν οι προσεκτικοί αναγνώστες, η θέαση των προσωπικών πεποιθήσεων σε συγκριτική προοπτική αυξάνει την πολιτισμική επίγνωση, δηλαδή τη συνειδητοποίηση της συμβολής των πολιτισμικών παραγόντων στην ατομική συμπεριφορά. Η διαπολιτισμική ενσυναίσθηση, δηλαδή η κατανόηση της οπτικής των ανθρώπων που προέρχονται από διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο, εδράζεται πρωτίστως στη θεμελιώδη ικανότητα να αντιλαμβάνεται κανείς σε ποιο βαθμό και με ποιους τρόπους είναι ο ίδιος φορέας του δικού του πολιτισμού (Ward, Bohner, & Furnham, 2001). Ειδικά για έναν επαγγελματία ψυχολόγο, οι ιδιότητες αυτές του επιτρέπουν να διατυπώνει υποθέσεις, αντί να εξάγει πρώιμα συμπεράσματα για τους πελάτες του, προβάλλοντας ακατάλληλα τη δική του πολιτισμική εμπειρία. Επιπλέον, τα μεθοδολογικά εργαλεία και οι τεχνικές που επεξεργάζονται οι διαπολιτισμικοί ψυχολόγοι προάγουν την εγκυρότητα και την αξιοπιστία των ψυχολογικών μετρήσεων εν γένει. Το ζήτημα δεν είναι αποκλειστικά ερευνητικό: φανταστείτε πόση εμπιστοσύνη θα είχατε σε ένα ψυχολογικό τεστ το οποίο χρησιμοποιείται για την κλινική διάγνωση ενός παιδιού στη Θεσσαλονίκη ή στη Σίφνο, όταν το παιδί αυτό συγκρίνεται με τον μέσο όρο των συνομηλίκων του στη Βοστώνη, στο Λος Άντζελες ή στο

Λίβερπουλ! Στην πραγματικότητα, τέτοια εργαλεία έχουν χρησιμοποιηθεί στη χώρα μας κατά το παρελθόν για την αξιολόγηση της νοημοσύνης, της προσωπικότητας και ειδικών ικανοτήτων – ευτυχώς, έχουν πλέον αντικατασταθεί στην πλειοψηφία τους από πολιτισμικά προσαρμοσμένα και σταθμισμένα στον ελληνικό πληθυσμό ψυχομετρικά μέσα.

Τελικά, η πολιτισμική ετερότητα εντοπίζεται τόσο μεταξύ όσο και εντός των εθνικών πολιτισμών. Δεν χρειάζεται να διασχίσει κανείς τα σύνορα μιας χώρας για να τη συναντήσει. Μετανάστες πρώτης και δεύτερης γενιάς, εθνοτικές, εθνοπολιτισμικές ή γηγενείς ομάδες, θρησκευτικές, φυλετικές και άλλες μειονότητες συγκροτούν αναπόσπαστα οργανικά μέρη των σύγχρονων κοινωνιών, στις οποίες η διαχείριση της πολυπολιτισμικότητας αποτελεί διαρκή πρόκληση. Στο σημείο αυτό επισημαίνεται ότι ο πολιτισμός κάθε άλλο παρά ουδέτερη έννοια είναι· αντιθέτως, αποτελεί πεδίο σύγκρουσης ιδεολογικών, πολιτικών, οικονομικών και άλλων αντίρροπων δυνάμεων. Συχνά μάλιστα η επίκληση του πολιτισμού λειτουργεί κατά τρόπο που συγκαλύπτει άλλες θεμελιώδεις αντιπαραθέσεις, όπως είναι οι κοινωνικές ανισότητες εντός μιας χώρας και ο οικονομικός ή ο γεωστρατηγικός ανταγωνισμός μεταξύ μεμονωμένων ή συνασπισμένων κρατών. Δηλώσεις Ευρωπαίων πολιτικών ηγετών ότι «η πολυπολιτισμικότητα έχει αποτύχει παταγωδώς» (Angela Merkel, 2010) ή ότι «η κρατική πολυπολιτισμική πολιτική έχει αποτύχει» (David Cameron, 2011) δείχνουν τις ιδεολογικές συνιστώσες του πολιτισμού και την υποβόσκουσα διαμάχη ανάμεσα σε διαφορετικές πολιτικές διαχείρισης της πολιτισμικής ετερότητας στις πλουραλιστικές κοινωνίες (Rosenthal & Levy, 2010).

Η αδυναμία των ερευνητών αλλά και των απλών αναγνωστών να διακρίνουν τις ιδεολογικές φορτίσεις της διαπολιτισμικής έρευνας κινδυνεύει να οδηγήσει στην αφελή ουσιοποίηση της έννοιας του πολιτισμού ως μιας αυθύπαρκτης, αντικειμενικής, φυσικής οντότητας, αντί μιας κοινωνικής κατασκευής που είναι στην πραγματικότητα (βλ. Haslam, Rothschild, & Ernst, 2000). Η ολισθηρή αυτή τάση ενισχύεται περαιτέρω από ερευνητικά δεδομένα που υιοθετούν μια θεώρηση του πολιτισμού ως στατικού, ενιαίου και αναλλοίωτου, αντί ρευστού, δυναμικού και μεταβαλλόμενου. Στην προκειμένη περίπτωση δεν πρόκειται απλώς για μεθοδολογικά σφάλματα, αλλά για επιστημολογικά ατοπήματα με εμφανείς όσο και άρρητες κοινωνικές προεκτάσεις. Συμβαίνει μάλιστα το εξής παράδοξο: αν προσπαθήσει κανείς να προστατεύσει την ουτοπική (επιστημονική) «κα-

θαρότητα» της Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας από «μολυσματικούς» (κοινωνικούς και ιδεολογικούς) παράγοντες, τότε αποστραγγίζει το αντικείμενο της έρευνας από την ουσία του, καθώς οι ίδιοι αυτοί παράγοντες αποτελούν συστατικά στοιχεία του πολιτισμού! Οι συντελεστές του παρόντος τόμου ελπίζουμε ότι τα εργαλεία κριτικής σκέψης και τα παραδείγματα εφαρμογών που τον συνοδεύουν θα συμβάλουν στην καλύτερη κατανόηση του πληροφοριακού μέρους του και στη δημιουργική αξιοποίηση των πορισμάτων για τη σχέση μεταξύ πολιτισμού και συμπεριφοράς.

Βιβλιογραφία

- Αντωνίου, Σ. (2001). Η διαπολιτισμική διάσταση στην Κοινωνική Ψυχολογία. Στο Σ. Παπαστάμου & συν. (Επιμ.), *Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία* (σελ. 289-328). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Gari, A., & Mylonas, K. (Eds.). (2009). *Quod Erat Demonstrandum: From Herodotus' Ethnographic Journeys to Cross-Cultural Research*. Athens, Greece: Pedio Books Publishing.
- Georgas, J., Berry, J. W., Van de Vijver, F. J. R., Kağitçibaşı, Ç., & Poortinga, Y. H. (Eds.) (2006). *Families across cultures: A 30-nation psychological study*. Cambridge, UK: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511489822
- Haslam, N., Rothschild, L., & Ernst, D. (2000). Essentialist beliefs about social categories. *British Journal of Social Psychology*, 39(1), 113-127. doi:10.1348/014466600164363
- Kağitçibaşı, Ç. (2005). Autonomy and relatedness in cultural context: Implications for self and family. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36(4), 403-422. doi:10.1177/0022022105275959
- Rosenthal, L., & Levy, S. (2010). The colorblind, multicultural, and polycultural ideological approaches to improving intergroup attitudes and relations. *Social Issues and Policy Review*, 4(1), 215-246. doi:10.1111/j.1751-2409.2010.01022.x
- Segall, M., Dasen, P., Berry, J., & Poortinga, Y. (1993). *Διαπολιτισμική Ψυχολογία: Η μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς σε παγκόσμιο οικολογικό πολιτιστικό πλαίσιο* (Επιμ. Δ. Γεώργας). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Smith, P., & Bond, M. H. (2011). *Διαπολιτισμική Κοινωνική Ψυχολογία* (Επιμ. Α. Παπαστυλιανού). Αθήνα: Gutenberg.
- Tajfel, H. (1972). Experiments in a vacuum. In J. Israel & H. Tajfel (Eds.), *The context of Social Psychology: A critical assessment* (pp. 69-119). London: Academic Press.
- Triandis, H. (Ed.). (1980). *Handbook of Cross-Cultural Psychology*. Boston, MA: Allyn and Bacon.
- Ward, C., Bochner, S., & Furnham, A. (2001). *The psychology of culture shock* (2nd ed.). East Sussex, UK: Routledge.